

“BOSHLANG‘ICH SINFLARDA ORFOEPIYA O‘QITISHDA KUZATISH VA NAMUNA METODIDAN FOYDALANISH”

Maxmudova Hilola Yashnarjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti Ta'lim

va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi

1-kurs magistranti

Annotatsiya: Boshlang'ich sinflarda orfoepiya o'qitishda kuzatish va namuna metodi haqida ma'lumot va tushuncha berish, o'quvchilarda orfoepiya o'qitishda kuzatish va namuna metodi yuzasidan bilim va ko'nikmalarini shakllantirish, orfoepik bilim salohiyatini oshirish uchun darslarda ko'rgazmali qurollar va interfaol metodlardan foydalanib, darslarni qiziqarli tarzda olib borish haqida izohlar berish.

Kalit so'zlar: orfoepiya, integratsiya, ko'rgazmali qurollar, interfaol metodlar

Annotation: To provide information and understanding about the observation and modeling method in teaching orthoepy in primary grades, to develop students' knowledge and skills in the observation and modeling method in teaching orthoepy, and to provide explanations on how to conduct lessons in an interesting way using visual aids and interactive methods in lessons to increase the potential of orthoepy knowledge.

Keywords: orthoepy, integration, visual aids, interactive methods

Orfoepiya – bu tilshunoslikdagi bir soha bo'lib, unda so'zlarning to'g'ri talaffuzi, stressi, intonatsiyasi, va boshqa fonetik jihatlari o'rganiladi. Orfoepiya, asosan, talaffuz qoidalarini o'rganadi va tilning aniq, to'g'ri va xato bo'lmagan nutq shaklini yaratishga qaratilgan. Boshlang'ich sinflarda orfoepiya o'qitishda kuzatish va namuna metodlaridan foydalanish til o'rgatish jarayonining muhim usullaridan biridir¹. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun orfoepiya qoidalarini o'rgatish juda muhim, chunki bu bosqichda ularning talaffuz ko'nikmalari shakllanadi va nutq madaniyati rivojlanadi. Kuzatish va namuna metodlari o'quvchilarni so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatishda samarali vositalar hisoblanadi². Ushbu metodlar o'quvchilarning so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning og'zaki nutqini rivojlantirish va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Quyida har bir metodning mohiyati va qo'llash usullari bayon etiladi.

Kuzatish metodi — ta'lim jarayonida o'quvchilarning muayyan jarayon yoki hodisani diqqat bilan kuzatish orqali bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga

¹ O. Roziqov, M.Mahmudov, B.Adizov, A.Hamroyev, Ona tili didaktikasi.- Toshkent: Yangi asr avlodi,2005.

² Q. Abdullayeva, Savod o'rgatish- Toshkent. 1996

yo'naltirilgan metoddir. Ushbu metod boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni o'zlarini o'rab turgan muhit, o'qituvchining namunalari yoki maxsus materiallar orqali orfoepik qoidalarini o'rganish va talaffuzni to'g'ri shakllantirishga yo'naltiradi. Kuzatish metodi mohiyatini ham ochib o'tmoqchimiz. Kuzatish metodi yordamida o'quvchilar so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatiladi. To'g'ri talaffuz va noto'g'ri talaffuzni farqlash ko'nikmasini hosil qiladi. Talaffuzda ishlatiladigan urg'u, intonatsiya va bo'g'inlarning joylashuvini anglashadi. Kuzatish o'quvchilarning talaffuz qoidalarini anglash va o'zlashtirish uchun o'qituvchi yoki boshqa namunali nutq egasini diqqat bilan kuzatishini o'z ichiga oladi. Bu metod o'quvchilarning atrof-muhitni, o'z nutqini va o'qituvchining talaffuzini diqqat bilan kuzatishi orqali orfoepiya qoidalarini o'zlashtirishga asoslangan. Boshlang'ich sinflarda kuzatish metodidan foydalanishning ham bir necha usullari mavjud.

O'qituvchi yangi so'z yoki matnni to'g'ri talaffuz qilib beradi, o'quvchilar esa uni tinglab, talaffuz qoidalarini kuzatadilar. Orfoepik jihatdan to'g'ri talaffuz qilingan ovozli yozuvlarni tinglash va tahlil qilish. Masalan, she'rlarni tinglash va to'g'ri urg'ularni aniqlash. Bolalar uchun mos ovozli hikoyalar, she'rlar yoki multfilmlardan foydalanib, talaffuzni kuzatish topshiriladi.

Kuzatish metodidan foydalanishning qator afzallik tomonlari mavjud³. O'quvchilar orfoepik qoidalarga rioya qilishni to'g'ridan-to'g'ri amalda o'rganadilar. Kuzatish orqali ular to'g'ri talaffuz va xatolarni solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. O'quvchilar diqqatni talaffuz qoidalariga qaratadilar. O'quvchilar talaffuzni diqqat bilan kuzatib, eshitish orqali yangi ko'nikmalarni o'zlashtiradilar. Kuzatish jarayonida o'quvchilar talaffuzdagi nozikliklarni tahlil qilib, o'z xatolarini aniqlashga o'rganadilar. To'g'ri va noto'g'ri talaffuzni solishtirib, xatolarni tushunadilar. Audio va video materiallardan foydalanish o'quvchilarning e'tiborini jalb qiladi va darsni qiziqarli qiladi. O'quvchilar kuzatish orqali o'z nutqini to'g'ri shakllantiradilar.

Namuna metodi o'qituvchi yoki boshqa nutq namunasi orqali o'quvchilarga so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatishni o'z ichiga oladi. Namuna metodi o'quvchilarga to'g'ri talaffuz qoidalarini o'rgatishda o'qituvchi yoki boshqa nutq namunalari asos sifatida ko'rsatishni nazarda tutadi. Bu metod orfoepiya qoidalarini mustahkamlashda juda samarali.

Namuna metodi — ta'lim jarayonida o'quvchilarga o'rganilishi kerak bo'lgan qoidalar yoki ko'nikmalarni o'qituvchi yoki boshqa namunali manba yordamida ko'rsatish orqali o'rgatish usulidir⁴. Bu metod boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish va orfoepiya qoidalarini o'zlashtirishda keng

³ U. Masharipova, X. Sattorova, Husnixat va uni o'qitish metodikasi.- Toshkent:Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti nashriyot, 2013

⁴ Norkulov O., Akramova R. – "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish" 2019 O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi

qo'llaniladi. Boshlang'ich sinflarda namuna metodidan foydalanishning ham bir necha usullari mavjud⁵.

O'qituvchi so'z yoki matnni to'g'ri talaffuz qilib beradi. O'qituvchi o'quvchilarga to'g'ri talaffuz qoidalariga asoslangan namunali nutqni namoyish etadi. O'quvchilar o'qituvchining talaffuzini diqqat bilan tinglaydilar va uni takrorlaydilar. Masalan, "o'g'il-qiz", "baxtiyor" kabi so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni ko'rsatib beradi. O'quvchilar juftliklarda namunaviy mashg'ulotlarga jalb qilinadi. O'quvchilar bir-birlariga so'z yoki gaplarni to'g'ri talaffuz qilishda yordam beradi. O'quvchilar o'zlarini o'qituvchi yoki diktor o'rnida tasavvur qilib, namunali talaffuz qilishga harakat qiladilar. Dialoglar va rolli o'yinlar orqali so'zlarning kontekstual talaffuzini mashq qilish mumkin. Bolalarga ovozli hikoyalar, she'rlar yoki nutq namunalarini tinglash topshiriladi. O'quvchilar tinglangan namunalar asosida so'zlarni yoki gaplarni to'g'ri talaffuz qilishga harakat qiladilar. Masalan, diktorlar tomonidan o'qilgan matnlar orqali talaffuz va intonatsiyani o'rganish. To'g'ri talaffuz qilish uchun she'rlar, tez aytish mashqlari va qiziqarli matnlar orqali mashqlar bajarish. O'quvchilarga talaffuz qoidalari yozilgan kartochkalar yoki slaydlar namoyish etiladi. Masalan, o'qituvchi bir necha bor talaffuzni ko'rsatib beradi va bolalar uni takrorlaydilar: "Chiqdi chiroyli chumchuq, Chirsillab chertdi choynak."

Namuna metodidan foydalanishning qator afzallik tomonlari mavjud. O'quvchilar real vaqt rejimida talaffuzni takrorlab, mustahkamlaydilar. Namuna orqali o'quvchilar qoidalarni amaliyotda o'rganadilar va eslab qoladilar. O'quvchilar o'qituvchi yoki namuna sifatida tanlangan boshqa manbadan o'rganadilar. Amalga oshirish orqali ular qoidalarni mustahkamlaydilar. Ular to'g'ri talaffuz qoidalarini amalda o'rganadilar. O'quvchilar tinglash orqali talaffuzning to'g'riligini tahlil qilishni o'rganadilar. Audio va vizual namunalar bolalar uchun qiziqish uyg'otadi. O'quvchilar namunalarni takrorlab, o'z xatolarini tuzatishga o'rganadilar.

Namuna metodidan foydalanish misollari

1. She'r o'qitish: O'qituvchi she'rni avval to'g'ri talaffuz bilan o'qib beradi, o'quvchilar esa uni qayta-qayta takrorlaydi.

Masalan:

"Ko'kda quyosh porlaydi,

Bog'da bolalar o'ynaydi."

2. To'g'ri va noto'g'ri talaffuzni taqqoslash:

O'qituvchi bir so'zni to'g'ri va noto'g'ri talaffuz qilib, farqni tushuntiradi.

Masalan: "qalam" so'zini noto'g'ri "qalom" deb talaffuz qilish bilan solishtirish.

Kuzatish va namuna metodini integratsiyalash

Kuzatish va namuna metodlari integratsiyalangan holda qo'llanganda, o'quvchilarning o'quv jarayoniga qiziqishi oshadi va talaffuz qoidalarini yaxshiroq

⁵ A. Hamroyevning, Ona tili.- Toshkent: Iqtisod-moliya, 2007.

o'zlashtiradilar. Ikki metodni birgalikda qo'llash yanada samarali natijalarni beradi. O'quvchilarga so'zlarni to'g'ri talaffuz qiluvchi shaxs (masalan, o'qituvchi)ni kuzatish va uni takrorlash topshiriladi. O'quvchilar avval o'qituvchining talaffuzini kuzatib, undan keyin so'zlarni mustaqil ravishda talaffuz qilib, xatolarni tahlil qiladilar. Tinglangan audio materialdan keyin o'quvchilar so'zlarni mustaqil talaffuz qilishga harakat qiladi. O'quvchilar o'qituvchi bilan birgalikda yoki juftlikda ishlash orqali bir-birlariga namuna ko'rsatadilar. O'qituvchi tomonidan to'g'ri talaffuz qilinmagan so'zlar ataylab kiritilib, ularni tuzatish bo'yicha mashqlar tashkil etiladi.

Kuzatish va namuna asosida o'quvchilarning talaffuzlari tekshiriladi, individual tahlil va fikr-mulohazalar beriladi. Mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning talaffuz qoidalariga rioya qilishini kuzatib boriladi.

Dars oxirida kichik testlar yoki savol-javob orqali bilim darajasini aniqlanadi. Xatolarni ko'rsatib, o'quvchilarning so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishlarini takroriy ravishda mashq qilinadi. Maxsus mashqlar va testlar orqali o'quvchilarning orfoepik qoidalarni o'zlashtirish darajasi baholanadi.

Kuzatish metodi boshlang'ich sinflarda orfoepiya qoidalarini o'rgatishda samarali usul bo'lib, bolalarda so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Bu metod o'quvchilarning diqqatini va talaffuzdagi nozikliklarni anglash qobiliyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Namuna metodi orqali o'quvchilar o'qituvchi yoki boshqa namunali manbalardan o'rganib, talaffuzdagi xatolarni to'g'irlyadilar, orfoepik qoidalarga mos ravishda so'zlashni o'rganadilar. Bu metod boshlang'ich sinflarda orfoepiya qoidalarini samarali o'rgatishning asosiy vositalaridan biridir.

Ushbu metodlardan foydalanish natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilari so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini rivojlantirib, o'z nutq madaniyatini oshiradilar. Kuzatish va namuna metodlarining o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilishi boshlang'ich sinf o'quvchilariga orfoepiya qoidalarini samarali o'rgatishda asosiy vosita hisoblanadi. Bu metodlar orqali o'quvchilar talaffuz qoidalarini amaliy o'zlashtirib, o'z nutq madaniyatlarini rivojlantiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Q. Abdullayeva, Savod o'rgatish- Toshkent. 1996
2. O. Roziqov, M.Mahmudov, B.Adizov, A.Hamroyev, Ona tili didaktikasi.- Toshkent: Yangi asr avlodi,2005.
3. B. Adizovning, Ta'lim texnologiyasi.-Toshkent:O'qituvchi,1999.
4. A. Hamroyevning, Ona tili.- Toshkent: Iqtisod-moliya, 2007.
5. U. Masharipova , X. Sattorova, Husnixat va uni o'qitish metodikasi.- Toshkent:Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti nashriyot, 2013
6. Norkulov O., Akramova R. – "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish" 2019 O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi